

STJEPAN BABIĆ

O POSTANKU SUFIKSA –čuga

Babonićeva 52
HR 41000 ZagrebIzvorni znanstveni rad
UDC: 808.62–541.1
Ur.: 1991–07–21

Autor na primjeru sufiksa –čuga, koji se u hrvatskom književnom jeziku pojavio prije dvadesetak godina, ostvaren u riječima dvorčuga, kamenčuga, pivčuga, stjenčuga, tumači da je to moguće drugačijom dekompozicijom imenica kao crnčuga. Ona je postala od imenice crnc-a + juga, ali se može rastaviti i crn-čuga. Ujedno se dotiče problema sinkronije i dijakronije u tvorbi riječi.

U zborniku posvećenom čovjeku kojemu je jedan dio lingvističke djelatnosti proučavanje povijesti jezika bit će dobro da se upustim u dijakronijska promatranja, iako na primjeru koji ću iznijeti neću ići u daleku dubinu, ali ću nastojati osvijetliti jednu ipak dijakronijsku pojavu koja daje zanimljiv uvid u jezična zbivanja u tvorbi riječi.

U svojoj knjizi *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*¹ primijenio sam strog sinkronijski kriterij u skladu s modernim lingvističkim shvaćanjem. Katkada to vodi određenom formalizmu, a katkada se zanemaruju neke pojave koje bi mogle bolje osvijetliti odnose u tvorbi riječi. Takvi su problemi razumljivi ne samo zbog teoretskih razloga nego i praktičnih: u pristupu golemoj građi potrebna su mnoga ograničenja. Problemi koji ostaju mogu se razmatrati u posebnim raspravama. Jedan je od njih i postanak novih sufiksa, što ide u dijakronijsku tvorbu.

U opisu tvorbe riječi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku naveo sam i sufiks –čuga zbog imenica *dvorčuga*, *kamenčuga*, *pivčuga*, *stjenčuga*, koje su se našle u mojoj građi, a kasnije su još pridošle *filmčuga* i *stančuga*.

Kako potvrde potječu od pisaca koji su bliski omladinskome žargonu, zvanom šatrovački (H. Hitrec, P. Kvesić, Vjesnik, jer novinski jezik ide u niske slojeve književnoga jezika), moglo bi se pretpostaviti da potječu iz toga područja, ali ako i potječu odatle, valja reći da se prihvaćene u književni jezik bez izrazitoga žargonskog obilježja, jer su u njemu našle određeno stilsko mjesto, znače uvećanicu, uz značenje 'velik' imaju i dodatna stilska značenja 'jak, pravi, pomalo ružan ili neugodan' i zbog toga im eventualno šatrovačko podrijetlo ne daje bitno obilježje.

Prvo jer npr. u popisu riječi iz toga žargona nema potvrda takvih riječi,² a s druge strane što se u tvorbenom sustavu javljaju i drugi sufiksi s početnim č ako osnova završava poluotvornim suglasnikom. Naime, zapaža se da na te osnove češće dolaze sufiksi *-čanin*, *-čić* i *-čina*, nego usporedni sufiksi *-(j)anin*, *-ić* i *-ina*. Pojava sufiksa *-čuga* uz *-uga* pripada dakle tomu krugu pojava pa ima i to sustavno opravdanje.

Bilo bi dobro kad bi se istražio postanak svih tih sufiksa jer bi to poslužilo još boljem uočavanju cijele te problematike, ali se u to ovdje ne možemo upuštati jer to traži opširna raspravljanja unatoč tome što imamo već jedan značajan rad s toga područja.³ U Tvorbi riječi dao sam samo napomenu za sufiks *-čanin* koju je ovdje dobro navesti.

»Pretpostavka da je *-čanin* nastao od *-ac* odnosno *-ec* + *-janin* veoma je prihvatljiva, a budući da su etnici sa sufiksom *-čanin* do 1860. g. relativno rijetki, to bi sugeriralo primamljivu ideju da je sufiks *-čanin* relativno mlad. Međutim već je u 12. st. potvrđen Dubrovčanin, a Šibenčanin je iz 1614.«⁴

Sufiks *-čuga* noviji je sufiks, prije dvadesetak godina nije ga bilo, nema zabilježenih starijih potvrda od navedenih, tj. od potvrda s kraja sedamdesetih godina ovoga stoljeća. Zato će, mislim, biti lakše objasniti njegov postanak.

Dok u imenica *bjeluga*, *češljuga*, *čvoruga* imamo nesumnjivo sufiks *-uga*, u *kaljuga* je već drukčije. Vjerojatnije je da je osnovna riječ *kal*, nego *kalj*, iako se u Rječniku dviju Matica dovodi u vezu s *kalj* jer je značenje riječi *kal* znatno bliže *kaljugi* nego *kalj*. No ne moramo se mučiti s tim riječima i njihovim međusobnim odnosom kad imamo riječ *pepeljuga* (*Pepeljuga*) gdje je odnos prema *pepeo*, *pepela* jasan. Možemo doduše i tu uzeti sufiks *-uga* i alternaciju l/lj, ali je normalnije da uzmemo osnovu *pepel-* i sufiks *-juga* pa po općim pravilima o jotaciji dobivamo *pepeljuga*.

Tako je od imenice *lijenac*, dovoljno potvrđene u AR, nastala s jedne strane riječ *ljenčina*, a s druge *ljenčuga*. Kako je *lijenac* u suvremenom jeziku rijedak, a pridjev *lijen* sasvim običan, to bismo riječi *lijen* i *ljenčuga* mogli dovesti u izravnu tvorbenu vezu pa reći da je *ljenčuga* *lijen* čovjek i tako drukčijom dekompozicijom dobiti sufiks *-čuga*. Međutim *ljenčuga* je u hrvatskome jeziku praktički nepoznata riječ i teško je pretpostaviti da bi ona mogla utjecati na postanak sufiksa *-čuga*. To je samo teoretska pretpostavka kako je sufiks *-čuga* mogao nastati. Mislim da se s većom vjerojatnosti može pretpostaviti drukčiji put, druga analogija.

U američkom društvenom životu Crnci imaju značajnu ulogu, ali s veoma niskim društvenim statusom. Ta se spoznaja u nas prenosi najviše preko filmova, i taj niski socijalni status izražava se i jezično izrazima *crnjo*, *crnja*,⁵ ili najčešće riječju *crnčuga*. Tu je riječ zabilježio i T. Sabljak u svome rječniku, a ona je prema mojem provjeravanju jedina sa sufiksom *-juga*. Zanimljivo je napomenuti da nema ni drugih sa sufiksom *-(j)uga* osim *mačuga* 'veliko muško spolovilo', ali ta riječ neće imati nikakva utjecaja na postanak sufiksa *-čuga*. Riječ *crnčuga* dobro je poznata, posebno iz filmova, i česta je u šatrovačkom te je sigurno utjecala da se *-čuga* osamostali kao sufiks jer se njezin postanak može jednostavno prikazati jednako

kao i u *ljenčuga: crnac, crnc-* + *-juga* > *crnčuga*, a kad jednom imamo *crnčuga* kao normalnu, običnu i veoma čestu riječ, onda se završetak *-čuga* nameće kao karakterističan dio te riječi, a kako se ona može rastaviti i *crn-čuga* 'crn čovjek' s jakim osjećajnim obilježjem, što zapravo i jest, to se u svijesti može pojaviti sufiks *-čuga* i njime se tvoriti nove imenice s osjećajnim obilježjem, kao što su i tvorene.

Mislim da sam time objasnio postanak jednog novog sufiksa u naše vrijeme. Time nisam otkrio postupak kojim nastaju novi sufiksi, o tome se već pisalo, kao što već kazuje sam naslov Boškovićeve rada, a nije to jedini, novo je samo to da taj postupak nije mrtav, tj. da ne pripada samo prošlosti, nego da se događa i u sadašnjosti i da se može dogoditi i u budućnosti.

Ipak ostaje još jedno pitanje koje treba objasniti. Po čemu ta pojava ide u dijakroniju, a ne u sinkroniju? Upravo sam i odabrao taj primjer da to pokažem jer ako bismo to promatrali na sufiksima koji su nastajali u prošlosti, to ne bi bilo tako vidljivo niti bismo tako jasno mogli vidjeti sam problem, iako je u načelu svejedno o kojem se razdoblju radi jer je već više puta rečeno da sinkroniju ne valja vezati uz sadašnje stanje, važno je samo pripada li neka pojava istovremenosti ili raznovremenosti. Mislim da postanak sufiksa *-čuga* pripada raznovremenosti, dakle dijakroniji. Postoje dva tvorbeni sustava, jedan bez sufiksa *-čuga*, a drugi s njim, prvi je stariji, a drugi mlađi, dakle u jednom vremenu nema sufiksa *-čuga*, a u drugom ga ima, to su dakle dva lingvistička vremena, a kad su dva vremena, tada je to dijakronija.

No ta pojava i njezino objašnjenje ponovno stavlja pred nas problem sinkronije jer ona npr. u mojoj Tvorbi riječi obuhvaća sto godina, dakle pet puta više nego što smo sada uzeli za dijakroniju. Dakako da to pitanje traži odgovor, ali kako bi za njega trebala nova rasprava da se sve do kraja objasni, ovdje valja reći da sam ja uzeo pretpostavku da je tih sto godina bez jezičnih promjena. Bez te pretpostavke bilo bi teško izraditi jednu konkretnu tvorbu riječi. Teoretski prigovori neznatni su pred dobitkom koji smo dobili s jednim cjelovitim prikazom tvorbe riječi.⁶

Bilješke

- 1 Zagreb, 1986.
- 2 Usp. npr. T. Sabljak, Rječnik šatrovačkog govora, Zagreb, 1981.
- 3 R. Bošković, Razvitak sufiksa u južnoslavenskoj jezičnoj zajednici, Beograd, 1936.
- 4 N. dj., str. 212.
- 5 T. Sabljak nema lik *crnjo*, samo *crnja* kao i Dragoslav Andrić u Rečniku žargona, Beograd, 1976. Lik *crnjo* izlazi iz sustava hrvatskoga književnog jezika, a u hrvatskom šatrovačkom postoji određeno kolebanje. T. Sabljak ima *čokljo, čelo, debo, digo...*, ali *dasa, diša, doca...* Likovi na *-a* očito su zbog jačega stilskog učinka.
- 6 Potanje o tome u mojem radu Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi, Jezik, god. XXXVII, 1989 (1-9), Zagreb, s posebnim upozorenjem na Katičićev članak Jezično vrijeme navedenom u članku.

Summary
On the Origin of the Suffix *-čuga*
Stjepan Babić

On the example of the new suffix *-čuga* in Croatian, the author shows the possibility of appearance of new suffixes in word formation. He also shows the phenomenon to be diachronic rather than synchronic.